

LITTERATUR

LITTERÄRA KATTOR

Katten är enligt vad zoologerna berätta ursprungligen ett orientalskt djur och har alltid i sitt säregna väsen bevarat något av Orientens mystiska och suggestiva utgrundlighet. I Egypten avancerade katten så småningom ända upp till rang av gudomlighet. Staden Bubastis i Nildeltat vid Nilens östra huvudarm, bibelns Fibiset, höll sig nämligen med en egen gudinna vid namn Bast, dotter till Osiris och Isis, som framställdes med katthuvud och åt vilken katten var helgad. I staden fanns en särskild begravningsplats där de heliga kattornas kvarlevor bevarades, och i vår tid företagna utgrävningar ha ådagalagt att ett bokstavligen oräkneligt antal katter där blivit vigda till den sista vilan. Också inom Islam intog katten en förgrundställning bland djuren, detta dock ej på grund av egna inneboende förtjänster utan genom en ren tillfällighet. En dag var profeten Muhammed på besök hos sin vän Abu Herrira, då händelsevis dennes katt kom in i tältet och smög sig fram mot profetens heliga ben. Muhammed, som egentligen var en god och välvillig man, böjde sig då ned och smekte kattens mjuka päls, varvid djuret förmodligen lät höra ett belåtet spinnande. På grund av denna händelse blev katten ett av de fyra djur som fått det enastående privilegiet att komma till paradiset. De övriga tre äro i tur och ordning: åsnan, på vilken Kristus red in i Jerusalem, den varg åt vilken Muhammed sade att han fick röva boskap blott från de rika men aldrig från de fattiga, och den hund som i 198 år troget höll vakt vid de heliga sju sovares grotta utanför Efesus. Om katten, det fjärde och sista i raden, skriver Goethe i den humorfyllda lilla dikten *Begünstigte Tiere i West-Östlicher Diwan* (Chuld nameh, Buch des Paradieses).

Abuherriras Katze hier
Knurrt um den Herrn und schmeichelt.
Denn immer ist's ein heilig Thier
Das der Prophet gestreichelt.

Kattälskare har det också i senare tid än profetens funnits ganska gott om i den europeiska litteraturen. Dr Samuel Johnson höll sig med en katt som hette Hodge och behandlades med betydligt större älskvärdhet än åtskilliga av den store kritikerns personliga vänner. Boswell, som tillhörde den kategori av människor om vilka Shylock talar inför domstolen i Venedig, »some that are mad if they behold a cat», vågade inte komma fram med sin antipati i Hodges närvaro utan måste med mödosamt tillkämpat lugn se hur dr Johnson smekte honom och muttrade: Hodge is a very fine cat, a very fine cat indeed! Men i litteraturen fick Hodge aldrig göra sin entré, trots all den sympati hans berömde husbonde visade honom. Den främsta och berömdaste av alla katter i litteraturen är förmodligen Gottfried Kel-

lers skapelse Spiegel, das Kätzchen. Sagan om hur katten Spiegel, som i ett anfall av desperation sålt sig själv till häxmästaren Pineiss, återvinner sitt liv och sin frihet och till på köpet lurar den ondskefulle Pineiss in i en högst obehaglig fälla är ett mästerstycke av spelande kvickhet och lekfull ironi. Spiegel, en ättling till folksagans kloka katt, visar i sin karaktär en lyckosam förening av filosofi och handlingskraft. Han känner stark sympati för *vita contemplativa*, men gäller det *vita activa* så är han genast beredd att sätta in både sin kraft och sin intelligens. Fyndigare och kvickare kattskildring finns knappast i litteraturen, det skulle då möjligen vara det med rätta berömda kapitel i Just-so-stories, där Kipling med en oeffterhärmligt burlesk *gravitas* blandad med maliciöst gäckeri berättar historien om urmannen, urhustrun, urbarnet och urkatten. Det var i världens och livets begynnelse, då skapelsens alla varelser voro på väg att inordnas i sina olika grupper och beklädas med sina skiftande uppgifter i världens stora maskineri. Katten ensam ville inte vara med bland alla de andra utan gick i stället ut i den våta, vilda skogen, viftade på sin våta, vilda svans och sade: Jag är katten som vandrar för mig själv, och alla vägar äro lika för mig! Hur det nu gick till kom han ändå att hamna hos urmannen, som med sin urfamilj bodde i en urhydda, och fastän katten inte gjorde någon nytta som hästen och hunden stannade han ändå och lekte med urbarnet, som tyckte om honom och förstod att hålla honom kvar, fastän urmannen retade sig på hans nonchalanta lättja och många gånger kastade sin urstövel efter honom.

Som aktiv kraft i litteraturen har katten först på senare tid framträtt. Det finns dock tradition för hans verksamhet i de intellektuella yrkena, ty allbekant är att häxorna under den tid då deras yrke var på modet i regel hade en katt till medhjälpare. Så säger Gammel Gunild i Holbergs Barselstuen till Corfitz, då hon håller på att trolla med honom för att utröna om han blivit hanrej: »Sid nu stille Far, til jeg kommer tilbage, jeg maa først gaae hen og tale lidt med min Kat!» I den högre litteraturen vet man dock knappast att katten gjort sitt inträde förr än med den sällsamme, på sin tid i de exklusiva Pariskretsarna högtberömde symbolistiske poeten Stéphane Mallarmé, som avled i slutet av 1890-talet. Hans dikter ansågos då för tiden inte särdeles lättbegripliga, fastän de te sig klara som kristall vid en jämförelse med en del av det som i våra dagar går under beteckningen poesi. De unga poeter som uppnådde det ivrigt eftertraktade privilegiet att få vara med vid de litterära mottagningarna i den spartanskt inredda våningen vid Rue de Rome lyssnade i varje fall till dem med vördnadsfull beundran. Det berättades vid kaféborden i Montparnasse, där dåtidens poeter brukade samlas alldeles som numera på Café de Flore och Deux magots vid Saint-Germain-des-près, att Mallarmé alltid först läste upp sina dikter för sin katt innan han lät sina beundrare få del av dem. Först om katten vid åhörandet antydde bifall ansåg han dikterna värdiga offentligheten. Kanske får man läsa ut ett tack för denna medverkan i några rader i den vackra dikten Höstklagan, där han förklarar att hans katt är »en hemlig-

Litteratur

hetsfull varelse, en ande». Det enda man kan tillägga är att katten måhända ibland utan olägenhet kunde ha varit en aning mera kritisk.

Den hittills siste i raden bland de litterära kattvännerna är Thomas S. Eliot, 1948 års litterära Nobelpristagare. Som personlighet brukar han i England ofta karaktäriseras som »too pontifical», och Spender har i sina litterära memoarer skisserat ett roande porträtt av honom, där den seriösa stilen i hans uppträdande på ett mycket spirituellt sätt karaktäriseras. Så farligt med hans högtidlighet är det nu inte. Han är som sällskapsmänniska mycket vinnande och har mycket mera inre humor än man i första ögonblicket skulle tro. Denna hans humor har i hans stora diktning sällan eller aldrig fått göra sig gällande, men så mycket friare tyglar fick den när han skrev den versbok som bär titeln »Old Possum's book of practical cats», nu översatt till svenska av Britt G. Hallqvist (»De knepiga katternas bok», Sthlm, Bonniers, 1949; kr. 8:50). Här har kattlitteraturen nått en verklig toppunkt. Eliot har en beundransvärt fin och klar syn på kattens skiftande karaktär och skildrar dess olika variationer med djup insikt och överdådig komik. Bäst är väl dikten om den vilde rövaren Growltiger, en festlig Kiplingparodi, där förebildens majestätiskt klingande »från Balk till Kandahar» utbyts mot det mera vardagliga »från Hammersmith till Putney». Till denna magnifika dikt sluter sig en rad av andra, där olika kattindividualiteter presenteras, den eleganta klubbkatten Bustopher Bert i svart, alltid välborstad päls, teaterkatten Gus, som uppträtt på scenen och en gång blivit inropad sju gånger, mysteriekatten Macavity, som trotsar Secret Service och alltid obegripligt nog har klart alibi, när något fult streck blivit begånget, den nyckfulle och oberäknelige Rum Tum Tugger och många andra. Man skulle knappast ha trott det vara möjligt att på svenska återge Eliots virtuost byggda vers med dess ofta halsbrytande rim och dess fantastiska rytmiska effekter, men översättarinnan har inte bara lyckats utan lyckats utomordentligt väl. Kronan på verket utgör tolkningen av inledningsdikten som handlar om de tre namn som en katt vill ha: det första vanliga vardagsnamnet, det andra något högtidligare, som är avsett för festligare tillfällen, och slutligen det tredje, det hemliga och fördolda. Om detta sista har Eliot några överdådiga rader vilka översättarinnan tolkat på ett sätt som kommer fullkomligheten så nära som det gärna är möjligt:

Till sist ska ni veta, att misse och missa
har något som inte för människor är,
det namnet som ingen i världen kan gissa,
som katten om natten i hemlighet bär.
Och ser ni en kisse som tyst mediterar
och grubblar, försjunken i länstolens famn,
då vet ni medsamma på vad han funderar.
Han grundar och blundar — begrundar sitt namn,
sitt nattliga, kattliga,
evigt ofattliga,
allra förtegnaste, egnaste namn.

O. Wieselgren.